

Kad likums kavē un attur kooperāciju

Andris Miglavs, Valsts agrārās ekonomikas institūta direktors, - "Latvijas Vēstnesim"

- *Kādas izmaiņas un kādēļ būtu nepieciešamas Kooperatīvo sabiedrību likumā, kas stājās spēkā 1998.gada 10.martā?*

- Novērtējot Kooperatīvo sabiedrību likuma ietekmi uz kooperācijas attīstību Latvijā, jāatzīst, ka nepieciešama viena būtiska izmaiņa. Un to būtu vērts izdarīt, jo šāda norma bija paredzēta arī kooperācijas likuma projektā, kad tas tika iesniegts Saeimai izskatīšanai. Diemžēl likumu pieņēma bez šīs normas, proti, tiesībām kooperatīvās sabiedrības biedriem izvēlēties vienu no diviem sabiedrības pārvaldes

modeļiem.

Viens modelis, kas arī ir palicis un ir spēkā pašreizējā likumā, ir tas, ka katram kooperatīvās sabiedrības biedram ir viena balss jeb princips: viens biedrs - viena balss.

Otrs modelis paredzēja citādu shēmu - ka balsstiesību svara noteikšanā nozīme ir tam, cik liela ir katra kooperatīvās sabiedrības biedra līdzdalība savas kooperatīvās sabiedrības pakalpojumu izmantošanā.

Tas ir saistīts ar vairākiem aspektiem. Viens aspekts ir nepieciešamība veidot kooperatīvās sabiedrības kapitālu, kurā jāievēro kooperatīvās sabiedrības īpatnības, piemēram, proporcionalitātes (nevis vienlīdzības) princips. Jāņem vērā, kuram biedram ir sniegts lielāks pakalpojumu apjoms, - tas nozīmē lielāku šā kooperatīva biedra ieguldījumu kooperatīvās sabiedrības kapitāla veidošanā. Un pamats proporcionalitātei ir tas, ka kooperatīvā sabiedrība nav iecerēta kā peļņas organizācija: nav paredzēts, ka kapitāls būtu ieguldīts ar mērķi iegūt no tā dividendes.

Kapitāla veidošana ir nozīmīgs jebkura uzņēmuma saimniecisko darbību veicinošs priekšnoteikums. Bez kapitāla būtībā neviens uzņēmums vai sabiedrība nespēj pastāvēt, bez kapitāla izveidošanas nav iedomājama arī nevienas kooperatīvās sabiedrības darbība. Loģisks ir nākamais jautājums - par līdzvērtīgu kooperatīvās sabiedrības biedru ietekmi sabiedrības lēmumu pieņemšanā. Jo neloģiski ir tas, ka kapitāls no visiem biedriem tiek prasīts proporcionāli ieguldītajam īpašumam, bet ietekme šīs organizācijas lēmumu pieņemšanā atbilst principam: viens biedrs - viena balss, kas ir pašreiz spēkā esošajā likumā vienīgā iespējamā alternatīva. Kas bija arī iepriekšējā kooperācijas likumā, un ko uzskatījām kā vienu no galvenajiem priekšnoteikumiem, lai likumu pārskatītu vai veidotu jaunu? Jā, teorētiski var pastāvēt arī šis princips: viens biedrs, viena balss. Bet tas acīmredzot prasa tādu sabiedrības attīstības līmeni, kur ir pilnīgi izslēgts, ka vispirms domā par savām interesēm, nevis organizācijas kopējām interesēm, un kur visi sabiedrības dalībnieki ir vienlīdz spējīgi pieņemt racionālus, izsvērtus un sociāli pamatotus lēmumus, izslēdzot vēlmi iedzīvoties vai gūt nepamatotu peļņu uz citu sabiedrības dalībnieku rēķina. Ja šādas sociāli psiholoģiskās vides kooperatīvajā organizācijā nav, tad nav arī reāla pamata ticēt, ka darbosies princips: viens biedrs - viena balss.

Otrs aspekts ir tas, ka dēļ šīs neizlīdzsvarotības vai nesamērotības starp kapitālu un biedru ietekmi lēmumu pieņemšanā, neveidojas sekmīgas kredīttiecības starp kooperatīvajām sabiedrībām un bankām. Un būtībā jau ar faktu kā tādu, ka kredīta ņēmējs ir kooperatīvā sabiedrība, pietiek, lai bankas interese par šo pieprasījumu tuvinātos nullei. Un es saprotu banku darbinieku attieksmi, jo apkārtējā ekonomiskā un sociālā vide to veicina.

- *Kurā sfērā ir visvairāk kooperatīvo sabiedrību?*

- Lielākoties tā ir lauksaimniecība, pēdējā laikā veidojas dzīvokļu apsaimniekotāju kooperatīvās sabiedrības, bet tās būtu vajadzīgas arī tirdzniecībā un pakalpojumu sfērā.

- *Vai kopš 1999. gada, kad stājās spēkā jaunais Kooperatīvo sabiedrību likums, ir bijusi tendence aktīvāk veidot kooperatīvās sabiedrības?*

- Kooperatīvo sabiedrību pieaugums ir krietni samazinājies, bet nevaru uz šo jautājumu precīzi atbildēt, jo neesmu pētījis iemeslus, kādēļ tas notiek. Informācija un kooperatīvo sabiedrību veidošanās dinamika būtu atrodamā Uzņēmumu reģistrā (skat. tabulu). Praksē ir gadījumi, ka kooperatīvās sabiedrības pārreģistrējas par SIA un akciju sabiedrībām, pat lielā mērā saglabājot kooperatīvās sabiedrības darbības pamatprincipus savā tālākajā darbībā, veidojot īpatnēju uzņēmējdarbības modeļu sajaukumu starp juridisko formu un iekšējo būtību. Taču kooperatīvo sabiedrību veidošanās pēdējā laikā, vismaz ražošanas jomā, noteikti ir apsīkusi, ja pat ne apstājusies.

- *Vai iemesls ir jaunais kooperācijas likums, vai arī vienkārši sociāli ekonomiskā situācija valstī un tas, ka, privatizācijai tuvojoties noslēgumam, privāto uzņēmumu veidošanās vilnis valstī ir noplacis?*

- Nedomāju, ka tieši likums kavē tās vai citas uzņēmējdarbības formas izvēli. Kooperatīvo sabiedrību likums noteikti neievieša neko daudz sliktāku kā iepriekšējais kooperācijas likums, jo pamatpretruna, kas bija jau iepriekšējā likumā, pašreiz spēkā esošajā nav saasināta. Tā vienkārši nav atrisināta.

- *Varbūt teorētisks jautājums, bet - kā kooperatīvu sabiedrību veidošanos ietekmētu tas, ja likumā būtu palikuši abi iespējamie pārvaldes modeļi?*

- Konkrētas uzņēmējdarbības modeļa izvēli nenosaka tikai likumdošana un vienas vai citas normas atrašanās konkrētajā normatīvajā aktā. Ir ļoti daudz citu faktoru, turklāt likuma ietekmi uz kādu konkrētu tautsaimniecības procesu nevar modelēt ar ekonomiski matemātiskām metodēm.

Šoreiz es varu runāt vienīgi par savu analītiskā eksperta viedokli. Pieļauju, ka varētu būt bijusi ne tik aktīva bijušo kooperatīvo sabiedrību pārreģistrēšana par citām uzņēmējdarbības formām. Un pieļauju, ka būtu izveidojies vairāk jaunu kooperatīvo sabiedrību, bet skaita ziņā to nebūtu daudz, jo ir vairāki citi faktori, kas kavē šo procesu.

- *Laikā, kad tika gatavots un stājās spēkā jaunais kooperācijas likums, Agrārās ekonomikas institūts rīkoja vairākus seminārus par šo tēmu. Semināri bija labi apmeklēti, cilvēki interesējās par kooperatīvajām sabiedrībām. Vai interese pēc likuma pieņemšanas mazinājās?*

- Katrā ziņā interese par kooperatīvo sabiedrību veidošanu ir apsīkusi. Aizvadītajos trīs gados manā praksē ir bijuši tikai trīs gadījumi, kad ir bijusi konkrēta interese veidot savu kooperatīvo sabiedrību un cilvēki ir uzdevuši konkrētus jautājumus, kā to labāk un veiksmīgāk izdarīt. Taču es nedomāju, ka jaunā likuma pieņemšana apturēja procesu kā tādu. Likums neveicināja šo procesu, jā. Bet arī neapturēja. Likumdošanā vienkārši viena kooperācijas likuma redakcija tika aizstāta ar citu redakciju, bet tas nenozīmē, ka likums ir bijis tas faktors, kas apturējis kooperatīvo sabiedrību veidošanās attīstību.

Jāņem vērā kāda cita lieta, kas šajā kontekstā ir ne mazāk svarīga. Tas ir nodokļu jautājums, un būtībā runa ir tikai par vienu nodokli - par uzņēmuma ienākuma nodokli jeb, kā tautā sauc, peļņas nodokli. Un te loģiska būtu tā sistēma, kuru arī, gatavojot kooperācijas likuma projektu, paredzējām un piedāvājām likumā "Par uzņēmuma ienākuma nodokli" iestrādāt iespēju, ka kooperatīvās sabiedrības pašas var būt arī uzņēmuma ienākuma nodokļa (UIN) nemaksātājas, bet uzņēmuma ienākumi tiek attiecināti uz kooperatīvās sabiedrības biedriem un viņi šos saņemtos ienākumus ieskaita savos pamatienākumos, veidojot savu ienākuma nodokļa bāzi. No kuras savukārt tiktu maksāts vai nu iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ja kooperatīvās sabiedrības biedrs ir fiziska persona, vai arī UIN, ja biedrs ir juridiska persona un reģistrēts kā nodokļu maksātājs. Jo daudziem lauksaimniecības ražotājiem ir UIN maksāšanas atvieglojumi, kurus, ja lauksaimnieks vai lauksaimniecības uzņēmums ir kooperatīvās sabiedrības biedrs, reāli nevar lietot. Tie ir

juridiska rakstura šķēršļi. Un tas ir otrs nepieciešamais labojums, izmaiņas vai precizējums likumdošanā, ja mēs vēlamies uzlabot tiesisko vidi kooperatīvajām sabiedrībām.

Kopumā runājot, varu atkārtot to, ko esmu teicis vienmēr: lai izveidotu sekmīgi strādājošu kooperatīvo sabiedrību, ir nepieciešams priekšnoteikumu kopums, un tikai viens no šiem priekšnoteikumiem ir tiesiskā vide. Likumā paredzētā kapitāla veidošanās un peļņas sadale, pārvaldes sistēmas struktūra un dibināšanas procedūras ir tikai viens no šās vides elementiem. Ne mazāk nozīmīga ir sociāli psiholoģiskā vide - cilvēku griba un apņēmība apkopot savus resursus - materiālos, organizatoriskos, arī psiholoģiskos - kopīgas darbības veikšanai un kopēju problēmu risināšanai. Pakārtot individuālo apkopotajam, apvienotajam. Un trešais, manuprāt, visnozīmīgākais, ir ekonomiskie priekšnoteikumi. Tas, ka, apvienojot darbību, iespējams gūt lielāku peļņu. Jo līdz brīdim, kamēr kooperatīvo sabiedrību veidošanas ekonomiskais ieguvums būs tikai zaudējumu samazināšana, nevis papildu peļņas iegūšana, līdz tam brīdim šo sabiedrību veidošanās labākajā gadījumā atradīsies zem lielas, lielas jautājuma zīmes. Tas attiecas gan uz interesi, gan uz motivāciju, gan uz iespējām piesaistīt nepieciešamo kapitālu un arī uz iespējām atmaksāt darbības uzsākšanai un attīstībai piesaistītos aizņemtus līdzekļus utt.

- Bet loģisks ir jautājums - kādēļ atvieglojumiem jābūt tieši kooperatīvajām sabiedrībām, nevis citām uzņēmējdarbības formām?

- Nepieciešamie grozījumi, par ko runājām, nebūt nenozīmē, ka tie ir atvieglojumi vienai no visām uzņēmējdarbības formām. Es nedomāju, ka ir jābūt kaut kādiem īpašiem atvieglojumiem, jo kāpēc gan kooperatīvā sabiedrība būtu labāka par citiem privātajiem uzņēmumiem? Viedoklis, kuru es pārstāvu un aizstāvu, ir tāds, ka nevis nepieciešami kādi īpaši atvieglojumi, bet kooperatīvo sabiedrību izveidošana nedrīkst apgrūtināt šo sabiedrību veidojošo biedru ekonomisko stāvokli. Ja kooperatīvās sabiedrības biedriem kāda iemesla pēc ir pieejami kādi atvieglojumi, veicot savu saimniecisko darbību, neesot kooperatīvās sabiedrības biedriem, tad ir absurds, ja, apvienojoties organizācijā un veicot savu saimniecisko darbību ekonomiski efektīvāk un iegūstot peļņu no lielāka darbības apjoma, profesionālākas darba organizācijas un citiem faktoriem, šīs peļņas liela daļa tiek nomaksāta nodokļos. Es neaicinu nemaksāt nodokļus, nebūt ne. Bet jāievēro kooperatīvās sabiedrības pamatideja: apvienošanās kādas savas pamatdarbības un pamatinteresu apmierināšanai nepieciešamo funkciju izpildei, bet nevis peļņas gūšanai pašā kooperatīvajā sabiedrībā. Jo kooperatīvā sabiedrība nav kapitāla sabiedrība, kur kapitāla uzdevums ir ģenerēt peļņu. Tā ir sabiedrība, kurā kapitāla uzdevums ir nodrošināt priekšnoteikumus, lai kooperatīvās sabiedrības pamatdarbība, kuras veikšanai sabiedrība ir izveidota, varētu vispār notikt, un - notikt racionāli. Tā ir principiālā atšķirība starp kooperatīvo sabiedrību un visām pārējām uzņēmējdarbības formām. Un no šā viedokļa raugoties, manis pārstāvētais viedoklis ir - sabiedrībai reģistrēties kā UIN nemaksātājai, vienlaikus pārreģistrējot kooperatīvajā sabiedrībā iegūto apliekamo peļņu proporcionāli biedru pajām, ieskaitot to biedru ienākumos. Līdz ar to tiks dota iespēja kooperatīvās sabiedrības biedriem pašiem reģistrēties par uzņēmuma vai iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksātājiem atkarībā no statusa un likumdošanā jau šobrīd paredzētajiem atvieglojumiem.

- Varbūt Latvijā vispār nav nepieciešamas kooperatīvās sabiedrības?

- Latvijai kā tādai nav nepieciešamas nekādas uzņēmējdarbības formas - nedz kooperatīvās sabiedrības, nedz SIA, nedz akciju sabiedrības. Latvijai ir vajadzīgi veiksmīgi strādājoši uzņēmēji. Ir vajadzīgi cilvēki, cilvēku grupas un organizācijas, kas veiksmīgi veic savu uzņēmējdarbību. Kooperācija un kooperatīvās sabiedrības ir un var būt viens no šo uzņēmējdarbības attīstību veicinošiem elementiem. Un tikai kā tādas tās ir Latvijai vajadzīgas vai nevajadzīgas. Kooperatīvo sabiedrību veidošana nav pašmērķis. Tikai - tām ir pilnīgi cita funkcionālā nozīme atšķirībā no pārējām uzņēmējdarbības formām.

- Vai zemnieki pašlaik ir nobrieduši kooperatīvajai kustībai?

- Mums vajadzētu būt uzmanīgiem, lietojot terminus kooperācija un kooperatīvās sabiedrības, kas ir tikai viens no kooperācijas izpausmes juridiskajiem jeb organizatoriskajiem aspektiem. To, ka ir nepieciešama sadarbība, kooperācija ražošanas sistēmu veidošanā, lauksaimnieki ir sapratuši pietiekami labi. Cits jautājums - kādu konkrēto tiesiski ekonomisko formu šī sadarbība pieņems.

Un nav izšķiroši, vai šī sadarbības forma būs ar nosaukumu "kooperatīvā sabiedrība". Piemēram, Latvijas cukura ražošanas sistēmā pašlaik strādā divas cukurfabrikas ar lielu daudzumu cukurbiešu piegādātāju. Būtībā tā ir pilnīgi gatava kooperatīvā sistēma, kurā viens bez otra, pārstrādātājs bez izejvielas ražotāja, nevar pastāvēt regulētajā tirgū. Šeit ne tuvu nav izveidotas kooperatīvās sabiedrības, bet ražotāju sadarbības elementiem ir spilgtas kooperācijas izpausmes. Līdzīga ražošanas sistēma ir izveidojusies un joprojām veidojas ap Alojās kartupeļu cietes rūpnīcu "Aloja Starkelsen", ap Ādažu čipsu ražotni "LatFood", ap "Balticovo" lopbarības ražotni, ap visiem labības un vairākiem piena pārstrādes uzņēmumiem. Principā šai sadarbībai nav obligāti jābalstās uz kooperatīvās sadarbības klasiskā modeļa. Tajā pašā laikā jāteic: jā, varētu būt interese un pamats kooperatīvās sabiedrības izmantot kā tirgu paplašinošu elementu vai kā alternatīvu sistēmu sava tirgus spēka palielināšanai.

Kooperatīvo sabiedrību izveidošana un likvidēšana, pēc LR Uzņēmumu reģistra datiem

Gads Reģ. Likvid.

1995. 199 81

1996. 130 60

1997. 101 56

1998. 111 73

1999. 133 94